

FULL LEXICOGRÀFIC

DE LA COMISSIÓ COORDINADORA LEXICOGRÀFICA DE CIÈNCIES,

integrada per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, el Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, el Col·legi de Metges de Barcelona, la Fundació Torrens i Ibern, la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Catalana de Biologia, la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques (les tres últimes, filials de l'Institut d'Estudis Catalans), l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya i la Institució Catalana d'Estudis Agraris.

núm. 11

Barcelona, gener 1982

SUMARI: *Nota prèvia.* — *Han dit...* — *La nomenclatura ràdico-funcional en català*, per Miquel A. Pericàs. — *L'actualitat lexicogràfica: Tekniska Nomenklatur Centralen.* — *Miscel·lània: Conreu, conrear, cultiu, cultivar*, per C. B., *Els vius i els vivents*, per O. A.

NOTA PRÈVIA

Ara farà justament tres-cents anys que una assemblea de 35 bisbes aprovà, sota la pressió de Lluís XIV, la Declaració dels Quatre Articles, el conjunt de proposicions redactades per Bossuet que féu possible l'extensió per tot Europa dels principis absolutistes. Prou s'alçaren veus i actituds contra el Minotaure; Fénelon, per exemple, en «*Les Aventures de Télémaque*» —que hagué de publicar clandestinament— patentitzà la seva aversió a les immoralitats i les injustícies de Lluís XIV. Però tot fou inútil: el peix gros s'atipà de menjar-se el petit i, damunt, emparat amb argücies teològiques. Els mateixos catalans, amb la política dels Decrets de Nova Planta n'hem sofert moltes vegades les conseqüències. I el mal és que aquesta història —que ha millorat d'una manera clara però desesperadament lenta— no s'ha acabat: a Europa, encara avui —tres-cents anys després de la Declaració dels Quatre Articles— hi ha pobles que pateixen diverses formes d'endogalament i llengües en perill de mort. La penosa situació del català no és única ni de bon tros i el Consell d'Europa —l'organisme de la bona fe— ha de fer recomanacions serioses a uns governants de cor ensuperbit i, pel que sembla, d'oïda dura.

El 26 de maig de 1981 la Comissió de la cultura i de l'educació de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa adoptà per unanimitat un text del qual extraïem els fragments següents per llur proximitat al nostre interès d'ara: «*Considérant qu'il est très important pour le progrès de l'Europe et de l'idée européenne d'assurer le respect et le développement équilibré de toutes les cultures européennes, et tout spécialement des identités linguistiques*» es recomana «*au Comité des Ministres d'examiner la possibilité pour les Gouvernements des Etats membres de mettre en œuvre par les moyens les plus appropriés les mesures suivantes: c) au niveau culturel, le respect et l'aide publique en faveur de l'usage local des langues minoritaires normalisées et de leur usage courant dans l'enseignement supérieur et par les mass media des territoires concernés, dans la mesure de la volonté des communautés qui les parlent.*»

Són unes paraules d'una indubtable acció reconfortant i, és clar, fan de bon sentir. Que ningú no confiï massa, però, en llurs efectes: que quan fa cap a tres segles que el Rei sol és post calgui recomanar a uns governs d'Europa respecte envers el precari estat de salut d'unes cultures, només vol dir que aconseguirem de sobreviure en tant que siguin decidits i responsables la nostra voluntat i el nostre esforç. — O. C.

AQUESTA PUBLICACIÓ S'ADHEREIX A LA CAMPANYA PER LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DEL DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

HAN DIT...

«La llengua literària actual, respectuosa amb totes les varietats del català, és l'hereva de la superba llengua de Ramon Llull, d'Arnau de Vilanova, de Ramon Muntaner, de Francesc Eiximenis, de Bernat Metge, de sant Vicent Ferrer, d'Anselm Turmeda, d'Ausiàs March, de Joanot Martorell, etc. Aquesta llengua és no solament apropiada per a la creació literària, sinó també indefinidament apta per a l'expressió científica i per a tots els nivells d'expressió i de comuni-

cació. Una consideració exclusivament col·loquial dels usos de la llengua significaria un perill i una amenaça considerables per a la consistència i per a la pervivència de la llengua mateixa.»

De la declaració sobre la unitat de la llengua catalana, feta per l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS l'octubre de 1978.

LA NOMENCLATURA RÀDICO-FUNCIONAL EN CATALA

En química, hom denomina nomenclatura ràdico-funcional la que construeix els noms dels composts a partir d'un *nom de classe funcional*, que fa referència a una *funció química* i que vol significar el conjunt de propietats comunes a tots els composts que la contenen, i dels noms d'un o més *radicals*, que es troben químicament units a l'esmentada funció química i que representen, en termes de nomenclatura, la concreció del compost que hom anomena entre tots els que pertanyen a la mateixa classe funcional. Aquest sistema de nomenclatura, històricament el primer a ésser desenvolupat d'una manera extensa, és, entre els vigents en l'actualitat, el més pròxim, des d'un punt de vista estructural, al llenguatge parlat.

En anglès i alemany, els noms ràdico-funcionals es formen anteposant els noms del radical o radicals al nom de classe funcional. Atès que els noms dels radicals tenen un clar sentit adjectival, el nom compost que en resulta és coherent amb el geni d'aquestes llengües. En els idiomes d'origen llatí, l'esmentada construcció hauria de donar lloc a dos tipus equivalents de noms:

- a) *nom de classe funcional + de + nom del radical*;
- b) *nom de classe funcional + nom adjectivat del radical*.

La nomenclatura de tipus *a*, que denominem *ràdico-funcional de complement*, s'aplica fonamentalment a composts els grups funcionals dels quals podrien relacionar-se amb algun anió inorgànic: esters (acetat de metil), derivats halogenats (iodur de metil), tioèters (sulfur de dime-til), etc., mentre que la nomenclatura del tipus *b*, que denominem *ràdico-funcional adjectival*, s'aplica generalment a alcohols (alcohol metílic) i a àcids (àcid acètic).

Ara bé, el problema de l'adaptació al català de la nomenclatura ràdico-funcional es presenta en haver d'anomenar per aquest sistema composts tals com èters, cetones, sulfòxids i sulfones, ca-

racteritzats per la presència d'un grup funcional divalent i no directament relacionats amb el món de la química inorgànica. En aquest cas, idiomes llatins tals com francès, castellà i italià han adoptat, bé oficialment o bé en la pràctica, una nomenclatura del tipus:

- c) $\left\{ \begin{array}{l} \text{di (nom del radical) + nom de classe funcional} \\ \text{o} \\ \text{nom d'un radical + nom de l'altre radical} \\ \text{+ nom de classe funcional} \end{array} \right.$

que denominem *ràdico-funcional de juxtaposició*, i que no és res més que una simple translació dels noms anglesos i alemanys, i presenten llavors un clar caràcter de barbarisme. Per a posar algun exemple, el compost $\text{CH}_3\text{-CO-CH}_2\text{-CH}_3$, el qual s'anomena en anglès *ethyl methyl ketone*, rep en francès el nom *éthyl-méthyl-ketone*, introduint una construcció estranya a l'idioma (si exceptuem els noms de tipus substitutiu) i perdent el sentit original de la nomenclatura ràdico-funcional.

En conseqüència, per a l'adaptació al català d'aquests tipus de noms s'han tingut en compte les consideracions següents: I) el seguiment de la recomanació de la Unió Internacional de Química Pura i Aplicada (IUPAC), en el sentit que s'ha d'intentar que les nomenclatures en els diferents idiomes s'allunyin com més poc millor de la nomenclatura internacional, II) el respecte al geni de la nostra llengua (la qual cosa, en aquest cas, equival al respecte del sentit original de la nomenclatura ràdico-funcional) i III) l'existència de tradició, encara que sigui predominantment oral, d'un o altre tipus de nomenclatura.

De la ponderació d'aquests factors s'ha arribat a la següent proposta: «Els composts esmentats (èters, cetones, sulfòxids i sulfones) s'anomenaran *preferentment*, en el sistema ràdico-funcional, mitjançant noms del tipus:

nom de classe funcional + di (nom adjectivat del radical)

o
nom de classe funcional + nom d'un radical
+ nom adjectivat de l'altre radical

admetent-se, però, els noms del tipus *c* (de juxtaposició).

Així, per al compost $\text{CH}_3\text{-CO-CH}_2\text{-CH}_3$, direm preferentment *cetona etil metílica*, admetent però la forma *etil metil cetona*, mentre que per al

compost $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-O-CH}_2\text{-CH}_3$, direm *èter dietílic* amb preferència a *dietil èter*.

Aquest tractament conjunt de la nomenclatura ràdico-funcional ha estat objecte de debat i aprovació per part de la Comissió de Lexicografia de la Secció de Química de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques.

MIQUEL A. PERICÀS

L'ACTUALITAT LEXICOGRÀFICA

TEKNISKA NOMENKLATUR CENTRALEN

El govern de Suècia, des de fa temps, dedica una sèrie d'esforços institucionals per tal que la llengua sueca no reculi enfront de l'anglès en els camps científic-tècnics. Un d'aquests esforços és el TNC: un organisme dedicat a la fixació del llenguatge científic i tècnic suec. És finançat, ultra pel govern, per diverses institucions i organitzacions científiques i tecnològiques i per algunes de les empreses privades més importants d'aquell país. El TNC ha anat publicant glossaris multilingües sobre temes ben diversos; per exemple, rius i canals, vernissos ceràmics, plàstics, pulvimetal·lúrgia, pintures, polímers, corrosió, aigua, silvicultura, ciments, cervesa, petroli, enginyeria industrial, ambient, astronàutica, energia nuclear, nomenclatura de química inorgànica, tractaments tèrmics, construcció, etc. Les llen-

gües d'aquests glossaris acostumen a ésser, a més a més del suec i l'anglès, francès, alemany, finlandès, noruec, danès, rus i japonès. Hom pot demanar informació a

TNC/Swedish Centre of Technical Terminology
Box 43041, S-10072 Stockholm (Suècia).

Ens plau des d'aquí saludar el TNC, organisme amb fins similars als nostres, i recordar que el suec és un idioma parlat per un nombre de persones semblant a les que parlen el català i que, malgrat ésser un idioma d'estat, té problemes de consolidació, almenys en àrees com les esmentades. «Per això —dèiem al FULL núm. 5, la CCLC— s'ha posat a la feina; per això, contumaç, ha començat uns treballs.»

S. A. S.

MISCEL·LANIA

CONREU, CONREAR, CULTIU, CULTIVAR

Sembla que ara hi ha una certa tendència a emprar el mot *conreu* tant per designar les feines del camp com per assenyalar les plantes que en són objecte. Potser contribueix a aquest confusióisme creure que el mot *cultiu* no és prou català i s'hi vol veure un castellanisme, defugint la seva utilització.

Però el mot *cultiu* és ben català i com a tal figura en el Diccionari Fabra, en el Moll, en l'Enciclopèdia Catalana, etc., si bé cal dir que les definicions que es donen de *conreu* i *cultiu* no són pas gaire diferenciadores.

El verb *conrear* és també ben català i significa realitzar les tasques agrícoles necessàries per a portar a bon terme les plantacions: cavar, llaurar, escardar, fer crestalls, adobar, esmenar, mollar, etc., o sigui tot allò que constitueix la pràctica agrícola. En castellà no existeix un verb parí i s'ha de recórrer al verb *cultivar* o als específics de la tasca que es fa (*arar, labrar, cavar, acaballonar, abonar, enmendar*, etc.). El substantiu *conreu* hauria de referir-se, per tant, a aques-

tes feines i hom podria dir «*les plantes d'horta exigeixen un conreu acurat*» volent dir que signifiquen un treball de camp ben fet i polit. Dir que «cal *cultivar* el camp per plantar-hi enciams» està mal dit i el propi és: «cal *conrear* el camp per plantar-hi enciams».

El substantiu *cultiu* es refereix més aviat a les plantes objecte de conreu. I no és cap disbarat dir: «la podridura ha fet malbé els *cultius* de maduixa» volent dir que la malaltia ha malmès les maduixeres.

Rovira i Virgili en el seu «Llibre de la Natura» parla molt sovint dels *conreus* i de *conrear*, però sempre en el sentit que hem dit (treballar la terra, fer les feines pròpies del camp) i distingeix bé *conreu* i *cultiu*:

«Per això ells (els pagesos) caven i llauraven tan bé i fan tan drets els solcs dels camps i els crestalls dels horts i donen una viva simetria a les feixes i els rengles de plantació i distribueixen els *cultius* amb un ritme que s'avé amb el decorat de la terra i del cel».

I això, cavar, llaurar, fer els solcs i els crestalls, arreglar les feixes i els rengles de plantació, tot això és *conrear* i la planta que hi ha al damunt de la terra, i que és l'objecte d'aquestes feines i cura, és el *cultiu*. I els pagesos conreen la terra per plantar-hi cultius profitosos. Aquesta és la veritat.

Però no oblidem tampoc que *culti-var* (així, amb guionet), és també un substantiu que, tal com diu l'Enciclopèdia Catalana, denomina una categoria taxonòmica distinta de la varietat i que es designa de manera breu, amb *cv.* segons conveni internacional.

C. B.

ELS VIUS I ELS VIVENTS

Veiem sovint en textos de ciències naturals, quan es fa referència als organismes dotats de vida, que se'ls anomena tan aviat éssers vius com éssers vivents. Cal potser notar que, per bé que sembla que els autors concedeixen a les dues formes esmentades la mateixa validesa, no solen barrejar en un mateix text *éssers vivents* i *éssers vius*. Sembla, doncs, que hi aporten una certa bel·ligerància, o si més no, un cert criteri per bé que sigui moltes vegades inconscient. Potser podríem atribuir aquesta observació a pretesos nivells de llenguatge: és de fet més freqüent de trobar-nos els «éssers vivents» citats en la literatura, i més rarament citats de viva veu.

¿Existeix realment alguna diferenciació matisada d'ús entre aquestes dues formes? En el català antic trobem documentats exemples de totes dues formes (vegeu el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll) amb significat perfectament equivalent en la majoria de casos. Aquesta qüestió, però, es planteja avui també en d'altres llengües romàniques en termes semblants: el francès té *vif* i *vivant*; el castellà, *vivo* i *viviente*; en cada cas, una i altra forma tenen circumstàncies força restringides d'aplicació pel que fa al seu ús.

Així, el francès emprava *vif* per qualificar una gran quantitat de circumstàncies sempre amb un cert caràcter especialment positiu: sinònims de ràpid, intens, ardent, llest, despert, fort, agut, animat, entre molts d'altres del mateix caire. Es reserva l'accepció *vivant* per significar que un organisme, una espècie, etc. és dotat de vida pu-

rament biològica, i és per tant la forma que emprava per qualificar els organismes amb vida: *êtres vivants*.

El castellà emprava *vivo* per qualificar un organisme dotat de vida, així com també pot qualificar en molts casos condicions positives d'estats d'ànim, d'actuació, de qualitats materials, etc. sinònims d'enginyós, fort, intens, etc. Emprava la forma *viviente* també en el sentit de dotat de vida: tant trobem en castellà *seres vivos* com *seres vivientes* sense diferenciació d'ús gaire clar si no és una tendència —molt més lleugera que en el cas del català— de reservar *viviente* a un nivell més literari i *vivo* a un llenguatge més planer.

Un aspecte important a tenir en compte en determinar els usos d'aquestes formes viu i vivent aplicades a un ésser, són els significats d'una i altra. En català parlat diem que tal animal, vegetal o microorganisme és viu quan es manté en vida i —espontàniament, si més no— no diem que és vivent. Però si parlem per exemple de la latimèria (*Latimeria chalumnae*) podem dir que és alhora una espècie viva i vivent —tal com ho fa la *Gran Enciclopèdia Catalana* a celacantiformes—, ja que hom considera la latimèria un fòssil vivent. No diem pas que sigui un fòssil viu, ja que la condició física de fòssil és incompatible amb la de vida actual. Ara bé, diem amb tota propietat que una espècie constitueix un fòssil vivent quan considerem que la seva antigor així ho determina, i que si és viva, ho és malgrat alguna circumstància considerable. En aquest sentit, espècie vivent equivaldria a espècie super-vivent. El castellà —però no el francès— emprava també aquest recurs semàntic. En el llenguatge corrent apliquem l'adjectiu *vivent* amb sentit pràcticament idèntic al que hem vist quan diem que en Tal és el retrat vivent del seu pare, que es representa un pessebre vivent, que algú és un símbol vivent d'alguna cosa, etc., o, ja en un sentit més figurat, parlem de morts vivents, inventats i explotats pels gèneres de terror i ficció, dins el marc de la literatura o de la cinematografia.

Emprem doncs la forma *éssers vius* per als que gaudeixen de l'atribut de vida biològica, i reservem els *éssers vivents* per als casos restringits en què, tot i tractar-se d'éssers vius, ho són malgrat alguna circumstància històrica amb prou entitat per a anuïar-los de la vida actual i original.

O. A.

REDACCIÓ: Salvador Alegret, Claudi Alsina, Núria Aramon, Ramon Bacardí, Claudi Barberà, Jordi Bosser, Jordi Carbonell i Pinyol, Oriol Casassas, Josep M. Costa i Molinari, Carles Domingo, Enric Freixa, Montserrat Inglès, Jordi Leonart, Lluís Marquet, Àngel Messegue, Joan Picanyol i Josep M. Valeri.

Passeig de la Bonanova, 47, segon pis, Barcelona (17).